

УДК 330.3

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/186-7>**Кишакевич Б.Ю.**

доктор економічних наук, професор,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5721-8543>

Демедюк Б.Т.

аспірант,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-0502-4560>

Волинський О.Ю.

аспірант,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-8484-9916>

Kyshakevych Bohdan, Demediuk Bohdan, Volynskiy Oleksandr
Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobytsk

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ

У статті проведено аналіз сучасних концептуальних підходів до обґрунтування економічної сутності конкурентоспроможності підприємства та розглянуто відповідні методи конкурентного аналізу. Показано, що незважаючи на те, що конкурентоспроможність є одним із ключових економічних термінів та незважаючи на існування великої кількості наукових досліджень, присвячених конкурентоспроможності, на сьогодні відсутнє загальноприйняте визначення цього терміну. Аргументовано, що найпоширенішим підходом до трактування конкурентоспроможності на рівні підприємства є аналіз його існуючих конкурентних переваг, але при цьому мають місце розбіжності щодо методів їх врахування та ранжування. Обґрунтовано доцільність застосування конкурентного аналізу, який представляє собою оцінку рівня конкуренції на деякому ринку, спрямовану на обґрунтування бізнес-рішень.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, конкурентний аналіз, рейтинг конкурентоспроможності, конкурентоспроможність підприємства, концепція конкурентоспроможності.

COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE: ECONOMIC ESSENCE AND EVOLUTION OF VIEWS

The article analyzes modern conceptual approaches to substantiate the economic essence of the enterprise competitiveness and considers the corresponding methods of competitive analysis. It is shown that, despite the fact that competitiveness is one of the key economic terms and despite the existence of a large number of scientific studies on competitiveness, today there is no generally accepted definition of this term. It is argued that the most common approach to the interpretation of competitiveness at the enterprise level is the analysis of existing competitive advantages, but there are discrepancies in the methods of their accounting and ranking. The expediency of applying competitive analysis, which consists in assessing the level of competition in a certain market for the purpose of substantiating business decisions, is substantiated. Today, the term "competitiveness" is used in different perspectives, as scientists put different concepts into its essence. It is shown that in the economic literature one can find three approaches to understanding the term "enterprise competitiveness". The first approach is based on an analysis of the internal and external activities of the enterprise without mentioning products or goods. The second approach is based only on the study of the product, that is, the competitiveness of a company is considered as its ability to produce a competitive product or service. The third approach combines the commodity and production activities of the company. It is shown that the competitiveness of small and medium-sized enterprises is often determined by the methods provided for large companies, which is not justified, since SMEs differ in their organizational structure, forms of cooperation with the environment, management systems and ways of competing with other companies. Competitiveness can belong to different levels of aggregation: supranational, national, regional, local, industrial, sectoral, as well as individual companies. It was argued that given the fact that a single conceptual approach to the economic substantiation of the term "competitiveness" has not yet been developed, there is currently no single methodology for comprehensive quantitative assessment of the competitiveness of an enterprise, the need for which is becoming increasingly urgent.

Keywords: competition, competitiveness, competitive analysis, competitiveness rating, enterprise competitiveness, concept of competitiveness.

JEL classification: A11, D41, D61

Постановка проблеми. Ефективне функціонування національної економіки у надзвичайно структурованому та нестабільному ринковому просторі потребує перегляду концептуальних засад до аналізу конкурентоспроможності підприємств, визначення факторів,

які суттєво впливають на життєвий цикл товару тощо. Термін «конкурентоспроможність» походить від латинського слова «petere», що означає шукати, атакувати, цілитися, бажати, і латинського префікса «con-», що означає разом. Сьогодні термін «конкурентоспромож-

ність» використовується в різних ракурсах, оскільки науковці вкладають в його сутність різні поняття. Конкурентоспроможність є одним із найчастіше вживаних термінів в економіці, проте, незважаючи на існування величезної кількості наукових досліджень, присвячених цій проблематиці, на сьогодні відсутнє загальноприйняте визначення цього терміну. Усе це потребує узагальнення існуючих підходів до розуміння терміну «конкурентоспроможність», що дозволить виробити уніфіковану методику управління та кількісної оцінки конкурентоспроможності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам вивчення економічної сутності конкурентоспроможності підприємства присвячено чимало наукових статей, серед яких слід виокремити роботи Сюдека Т. [1], Зайовскої А. [1], Айгінгера К. [2], Портера М., Кетелса К., Дельгадо М. [3], Войнеску Р., Мойсу К. [4], Кругмана П., Обстелда М. [5], Післі Дж. [7], Мена Д. [8], Лау Т. [8], Чана К. [8], Кузьміна О. [9] та інших. Проте на сьогодні не вироблено уніфікованих методик аналізу конкурентоспроможності, оскільки на практиці науковці та підприємці застосовують різні концептуальні засади обґрунтування економічної сутності конкурентоспроможності на рівні підприємства.

Мета статті – аналіз економічної сутності конкурентоспроможності підприємства та огляд сучасних концепцій конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для створення прибуткового бізнесу необхідно пропонувати продукт або послугу, які споживачі купуватимуть за ціною, яка приносить достатній прибуток для покриття витрат. Виконання цього завдання ускладнюється тим, що більшість підприємств стикаються з конкуренцією з боку інших компаній, що займаються продажем аналогічних товарів і послуг. Конкурентна оцінка чи конкурентний аналіз – це інструмент бізнес-планування, який намагається врахувати присутність конкурентів та їхній потенційний вплив на бізнес-рішення.

Щорічник світової конкурентоспроможності IMD (WCY), вперше опублікований у 1989 році, надає порівняльний аналіз і тенденції, а також статистичні дані та дані опитувань на основі масштабних досліджень. Він аналізує та ранжує країни відповідно до того, як вони керують своїми компетенціями для довгострокового створення цінності. Конкурентоспроможність економіки не може бути зведена лише до ВВП і продуктивності, оскільки підприємства також мають справлятися з політичними, соціальними та культурними аспектами [6].

Україна у 2021 році займала 54-те місце у Світовому рейтингу конкурентоспроможності (World Competitiveness Rankings), у якому представлено 64 країни світу. У цьому рейтингу враховується велика кількість груп статистичних даних. Найважливішими серед них є безробіття, ВВП, державні витрати на охорону здоров'я та освіту, соціальна згуртованість, глобалізація та корупція. Загалом ці дані можна поділити на чотири категорії: економічні показники, інфраструктура, ефективність уряду та ефективність бізнесу.

Хоча деякі країни постійно посідають місця в рейтингах найбільш конкурентоспроможних країн, є також країни, у яких спостерігаються значні коливання. Китай і Німеччина до 2022 року регулярно входили до

топ-20 рейтингу, але в рейтингу 2023 вони опустились трохи нижче цієї позначки. США все ще перебувають у топ-10, але за останні п'ять років опустилися на шість позицій порівняно з іншими економіками. Економічна могутність США є бездоганною, але рейтинги погіршилися в бізнес-середовищі та показниках ефективності уряду [7]. Є статистичні дані про те, що в Сполучених Штатах ринки стали більш концентрованими і, можливо, менш конкурентоспроможними в широкому спектрі галузей. Так, наприклад, чотири компанії, які займаються пакуванням яловичини в даний час контролюють понад 80 відсотків свого ринку, на внутрішніх авіаперевезеннях домінують чотири авіакомпанії тощо. Ці тенденції до більшої концентрації обумовлені низкою причин, у тому числі технологічними змінами і пом'якшенням державного нагляду, яке спостерігається протягом останніх 40 років в США. Вісім країн із найбільшим рейтингом за 2023 рік та змінами за останні п'ять років подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Рейтинг найбільш конкурентоспроможних країн світу згідно International Institute for Management Development (IMD)

Країна	Зміни (2019-2023)	Рейтинг 2023
Данія	+7	1
Ірландія	+5	2
Швейцарія	+1	3
Сінгапур	-3	4
Нідерланди	+1	5
Тайвань	+10	6
Гонконг	-5	7
Швеція	+1	8

Джерело: [7]

У 2017 році Україна долучилась до програми Європейського Союзу COSME – «Конкурентоспроможність підприємств малого і середнього бізнесу» (Competitiveness of Small and Medium Enterprises (COSME)). COSME – програма Європейського Союзу з бюджетом 2,3 млрд євро, яка була створена на період з 2014 до 2020 року та спрямована на сприяння розвитку малого та середнього бізнесу (МСБ). Участь у цій програмі дало можливість Україні отримати доступ до фінансування у розмірі близько 900 млн євро. Фінансові ресурси надавались у вигляді грантів у сфері підтримки експортної та інноваційної діяльності МСБ [9].

Конкурентний аналіз представляє собою оцінку рівня конкуренції на деякому ринку, спрямовану на обґрунтування бізнес-рішень. Оцінка зазвичай передбачає створення списку конкурентів і формування профілю для кожного конкурента, який включає таку інформацію, як типи продуктів і послуг, які вони пропонують, їх частку на ринку, маркетингові стратегії, а також сильні і слабкі сторони конкурентів. Оцінка може також включати порівняння конкретних товарів та послуг підприємства з пропозиціями конкурентів.

Хоча значна конкуренція може утруднити досягнення прибутковості особливо для малого та середнього бізнесу, вона також відкриває можливості для виходу з ринку. Великі компанії часто купують дрібних інноваційних конкурентів, щоб підтримати свої власні продукти та послуги. Засновники малого бізнесу іноді

ставлять собі за мету зрештою продати свої компанії більшим конкурентам, тому що такі продажі можуть бути дуже прибутковими для власників.

На жаль, не існує точної інформації стосовно того, хто і коли першим ввів у науковий обіг термін «конкуренція». Вважається, що перші теоретичні напрацювання про роль конкуренції та конкурентної боротьби пов'язують із класичною політекономією, у якій було вперше сформовано принципи досконалої конкуренції. У своїй роботі «Дослідження про природу та причини добробуту націй» А. Сміт представив модель ринку, яка повністю виключає будь-який зовнішній контроль над ринковими механізмами. Вільна конкуренція за словами А. Сміта веде до процвітання країни та нації. Конкуренцію він вважав невід'ємною складовою вільного ринку і ототожнив її з «невидимою рукою», яка впливає на підприємців, змушуючи їх діяти згідно із ідеальним планом розвитку економіки.

У дослідженні [1] проведено аналіз конкурентоспроможності через призму її теоретичних засад, методів емпіричної оцінки та факторів впливу. Сюдек Т. та Завойска А. відзначають, що поняття конкурентоспроможності можна віднести до окремого продукту/послуги, підприємства/ферми, галузі, економічного сектору, регіону, країни чи міжнародних економічних блоків. Автори відзначають, що спроби створення єдиного загального визначення конкурентоспроможності, мабуть, приречені на провал. Важливим обмеженням емпіричних досліджень конкурентоспроможності є несумісність результатів досліджень з використанням різних показників, що описують конкурентоспроможність [1].

Класичні концепції конкурентоспроможності орієнтовані переважно на макрорівень (міжнародний, країниний, регіональний), тоді як неокласичний підхід, відповідно, на мікрорівень. Перша спроба пояснити причини, через які країни вільно беруть участь у міжнародній торгівлі, сягає теорії абсолютних переваг Адама Сміта, розробленої в 1776 р. Існують також численні сучасні концепції та теорії конкурентоспроможності, до яких належать, зокрема, погляди Пола Кругмана (Теорія нової економічної географії) та Майкла Портера (Теорія управління).

Цікавий підхід до трактування конкурентоспроможності пропонує Йозеф Шумпетер у своїх теоріях підприємця та інновацій, де стверджуються, що лише здатність створювати інновації та підприємницька діяльність власника визначають конкурентну перевагу фірми. Теорія ігор Джона фон Неймана та Оскара Моргенштерна також зробила свій внесок у розвиток теорії конкурентоспроможності, приділяючи особливу увагу ринковій конкуренції як грі. При такому оригінальному підході, якщо дивитися з погляду всіх гравців на ринку, поводитися раціонально означає співпрацювати, тоді як для окремих гравців бути раціональним означає утримуватися від співпраці.

Конкурентоспроможність описується різними авторами як теоретичне, багатовимірне та відносне поняття, пов'язане з ринковим механізмом. Конкурентоспроможність може належати до різних рівнів агрегування: наднаціонального, національного, регіонального, місцевого, промислового, галузевого, а також окремих компаній.

Згідно з Оксфордським словником, конкурентоспроможність – це здатність економіки задовольняти «зростаючий сукупний попит і підтримувати екс-

порт. Конкурентоспроможність на мікроекономічному рівні – це здатність організації успішно конкурувати зі своїми комерційними суперниками». Айгінгер під конкурентоспроможністю розуміє здатність країни чи регіону створювати добробут [2].

Майкл Портер, один із авторів сучасної теорії конкурентоспроможності, зазначав, що конкурентоспроможність може бути представлена на кількох рівнях: середньому рівні, який представлений макроекономічною конкурентоспроможністю та мікроекономічному рівні як поєднання середовища, що оточує фірму, а також концентрації фірм у певній галузі, де досягнуто критичної маси достатньої для створення підтримуючих інститутів [3].

Кузьмін О. під конкурентоспроможністю підприємства вважає «комплексну та багатогранну категорію, яка відображає сукупність порівняльних переваг у різних сферах (економічній, технологічній, кадровій, товарній, ринковій тощо), поєднання яких формує для підприємства більш стійкі позиції на певному ринку у відповідний період часу у порівнянні з визначеними конкурентами» [9, с. 11].

У роботі [4] проаналізовано підходи ЄС до трактування конкурентоспроможності та досліджено роль конкурентоспроможності у прискоренні економічного зростання. Стратегія «Європа 2020» встановлює концептуальні положення економічного розвитку Європи, які ґрунтуються на трьох визначальних трансформаціях економіки: низьковуглецевій економіці, інклюзивному ринку праці та розумній спеціалізації регіонів на основі інвестицій в інновації.

Конкурентоспроможною вважається компанія, яка здатна приносити прибуток і займати значну частку ринку [4]. Однак, щоб вважатися конкурентоспроможною, компанія повинна використовувати свої ресурси та свої можливості для виробництва потрібних продуктів та послуг з необхідними якістю та ціною, щоб вона могла ефективно просувати свою продукцію на споживчому ринку.

У роботі [8] зроблено спробу побудувати теоретичне підґрунтя конкурентоспроможності малих та середніх підприємств (МСП), взявши за основу концепцію конкурентоспроможності на рівні фірми. Автори відзначають, що МСП не є зменшеними версіями великих корпорацій. Таким чином, оскільки вони відрізняються своєю організаційною структурою, формами співпраці із навколишнім середовищем, системами менеджменту та способами конкуренції з іншими компаніями, аналіз конкурентоспроможності, що стосується великих корпорацій, не може бути безпосередньо застосований до МСП [8].

Виділення методів оцінки конкурентоспроможності підприємств, заснованих на теорії ефективної конкуренції (операційних методів) як самостійного інструменту оцінки конкурентоспроможності суб'єктів господарювання відбулося як різновид інструментарію матричних моделей стратегічного планування. Суть підходу полягає у оцінці спроможності підприємства забезпечити належну конкурентоспроможність на основі впровадження інновацій, сучасних технології, ефективної організації виробництва та збуту.

Загалом, в економічній літературі можна зустріти три підходи до розуміння терміну «конкурентоспроможність підприємства». Перший підхід ґрунтується

на аналізі внутрішньої та зовнішньої діяльності підприємства, без згадки продукції або товару. Другий підхід заснований лише на дослідженні товару, тобто конкурентоспроможність компанії розглядається як її здатність виробляти конкурентоспроможний продукт чи послугу. У третьому підході поєднують товарну та виробничу діяльність підприємства. Загалом конкурентоспроможність підприємства можна вважати відносною характеристикою, що відображає відмінності у розвитку даного виробника від виробника-конкурента і виступає мірою ефективності виробництва та задоволення в товарах чи послугах певної суспільної потреби.

Висновки. Таким чином, стосовно висвітлення економічної сутності терміну «конкурентоспроможність» у науковій літературі можна зробити наступні висновки, а саме:

– на сьогодні не вироблено єдиного підходу до економічного трактування і обґрунтування конкурентоспроможності на різних рівнях: підприємства, регіону та країни;

– найпоширенішим підходом до трактування конкурентоспроможності на мікрорівні є аналіз наявних конкурентних переваг підприємства, але при цьому мають місце розбіжності щодо методів їх врахування та визначення пріоритетності;

– конкурентоспроможність малих та середніх підприємств часто визначають методам передбаченими для великих компаній, що не є виправдано, оскільки МСП відрізняються своєю організаційною структурою, формами співпраці із навколишнім середовищем, системами менеджменту та способами конкуренції з іншими компаніями;

– деколи можна зустріти ототожнення термінів «конкурентоспроможність підприємства» та «конкурентоспроможність продукції», хоча фактично конкурентоспроможність продукції є лише одним із факторів конкурентоспроможності підприємства.

Конкуренція представляє собою економічне суперництво, існуюче чи потенційне, між двома чи більше компаніями на відповідному ринку, коли їхні дії фактично обмежують можливості кожної з них впливати в односторонньому порядку на реалізацію продукції на цьому ринку, стимулює інновації та підвищення добробуту населення. З огляду на те, що на сьогодні не вироблено єдиного концептуального підходу до економічного обґрунтування терміну «конкурентоспроможність» в даний час не існує єдиної методики комплексної кількісної оцінки конкурентоспроможності підприємства, необхідність якої стає все більш актуальною.

Список використаних джерел:

1. Siudek T., Zawojcka A. Competitiveness in the economic concepts, theories and empirical research. *Oeconomia*. 2014. № 13 (1). P. 91–108.
2. Aiginger K. Competitiveness: from a dangerous obsession to a welfare creating ability with positive externalities. *J Ind Compet Trade*. 2006. № 6(2). P. 161–177.
3. Porter M., Ketels C., Delgado M. The microeconomic foundations of prosperity: findings from the business competitiveness index. The Global Competitiveness Report 2007–2008. 2007. P. 51–81.
4. Voinescu R., Moisoiu C. Competitiveness, Theoretical and Policy Approaches. Towards a More Competitive EU. *Procedia Economics and Finance*. 2015. № 22. P. 512–521.
5. Krugman P., Obstfeld M. International economics: theory and policy. 3^a ed. New York, USA: Harper Collins. 1994.
6. World Competitiveness Ranking. URL: <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness-ranking/2023/>
7. Peasley J. Ranked: The World's Most Competitive Countries (2019-2023). *Visual Capitalist*. June 30, 2023. URL: <https://www.visualcapitalist.com/cp/competitive-countries-rankings/>
8. Man W.Y., Lau T., Chan K.F. The Competitiveness of Small and Medium Enterprises. A Conceptualization with Focus on Entrepreneurial Competencies. *Journal of Business Venturing*. 2002. № 17(1). P. 123–142.
9. Кузьмін О.Є. Конкурентоспроможність підприємства: планування та діагностика. Монографія. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2011. 180 с.

References:

1. Siudek T., Zawojcka A. (2014) Competitiveness in the economic concepts, theories and empirical research. *Oeconomia*, vol. 13 (1), pp. 91–108.
2. Aiginger K. (2006) Competitiveness: from a dangerous obsession to a welfare creating ability with positive externalities. *J Ind Compet Trade*, vol. 6(2), pp. 161–177.
3. Porter M., Ketels C., Delgado M. (2007) The microeconomic foundations of prosperity: findings from the business competitiveness index. The Global Competitiveness Report 2007–2008, pp. 51–81.
4. Voinescu R., Moisoiu C. (2015) Competitiveness, Theoretical and Policy Approaches. Towards a More Competitive EU. *Procedia Economics and Finance*, vol. 22, pp. 512–521.
5. Krugman P., Obstfeld M. (1994) International economics: theory and policy. 3^a ed. New York, USA: Harper Collins.
6. World Competitiveness Ranking. Available at: <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness-ranking/2023/>
7. Peasley J. (2023) Ranked: The World's Most Competitive Countries (2019-2023). *Visual Capitalist*, June 30, Available at: <https://www.visualcapitalist.com/cp/competitive-countries-rankings/>
8. Man W.Y., Lau T., Chan K.F. (2002) The Competitiveness of Small and Medium Enterprises. A Conceptualization with Focus on Entrepreneurial Competencies. *Journal of Business Venturing*, vol. 17(1), pp. 123–142.
9. Kuzmin O. (2011) Konkurentospromozhnist pidpriemstva: planuvannia ta diahnozyka [Enterprise competitiveness: planning and diagnosis], Monograph. Ivano-Frankivsk: IFNTUNG, 180 p.